

811.163.41'373.422:811.161.1'373.422
<https://doi.org/10.18485/sj.2019.24.1.39>

САША ВАСИЋ*

Академија за националну безбедност
Београд

Оригинални научни рад

Примљен: 09. 10. 2018.

Прихваћен: 15. 01. 2019.

О КВАЗИАНТОНИМИЈИ (на материјалу српских и руских пословица)**

У раду се на материјалу српских и руских народних пословица сагледава проблем квазиантонимије. Аутор настоји да укаже на евидентне разлике које постоје између ње и праве антонимије, као и да покаже функционисање квазиантонимије, односно њену велику учесталост у пословицама. Посебна пажња посвећује се употреби лексичких антонима, када због структуре пословица долази до неутралисања лексичких супротстављености изолованих антонимијских парова. Предмет истраживања су и такозвани антоними, који су чести у пословицама и припадају антонимији у ширем смислу због разних конотативно-прагматичких околности. У квазиантониме се убрајају различите опозиције које су асиметричне услед стилске, временске и друге маркираности. У раду се показује како контекст пословица може да доведе у опозитне односе најразличитије лексеме, фразе, синтагме, делове реченица, реченице које посебно или у неким другим контекстима не граде односе карактеристичне за лексичку антонимију. Најзад, рад представља покушај систематизације модела неправне антонимије.

Кључне речи: антонимија, антоними, квазиантонимија, квазиантоними, права антонимија, неправна антонимија, супротност, супротстављеност, пословице.

---

* sasa.vasic002@gmail.com

** Рад писан за зборник посвећен професору Радмили Маројевићу (Српски језик XXIII).

0. Увод. – Централан појам при дефинисању лексичке антонимије свакако јесте појам супротности. Обично се под лексичком антонимијом подразумева супротстављање примарних семантичких реализација које своје упориште има на нивоу парадигме и које није зависно од било каквог контекста. Антонимију, дакле, можемо дефинисати као функционално-семантичку супротстављеност двеју (или више) речи и лексема која се одликује симетричношћу и максималном супротношћу значења. Када тако нешто изостане, сусрећемо се с појавом која се у науци о језику најчешће квалификује као квазиантонимија, односно неправна антонимија¹. Дакле, поред односа карактеристичних за класичну антонимију типа *добро – зло*, *богат – сиромашан*, *доћи – отићи*, сусрећемо се и с релацијама које нису карактеристичне за праву антонимију типа *брат – туђин*, *вук – овца*, *крст – ђаво*. Наиме, схватање појма супротности не зависи само од полазног, основног, примарног значења супротстављених лексема већ и од социјалног, културног окружења, пола, узраста итд. Све ово намеће потребу за систематизацијом опозитних односа, то јест потребу за дефинисањем појма лексичке антонимије и њеним разграничењем од појава које називамо квазиантонимијом. Сложићемо се с мишљењем Ирене Грицкат која наглашава како би антонимија, у лингвистичком смислу, требало да буде очишћена од такозваних „случајних наноса” (Грицкат 1961–1962а: 88), чиме би јој био пружен лингвистички идентитет. Стога нас посебно интересује присуство разних конотативно-прагматичких околности које доводе до неутралисања примарних семантичких реализација антонимијских парова. Квазиантоними се обично дефинишу као семантички неједнаке, несразмерне, асиметричне лексичке јединице, а такође и стилски, временски и по другим обележјима различите опозиције. Квазиантоними играју веома важну улогу као средство изражавања функције контраста и других значења повезаних с њима. Присуство квазиантонимије снажно се осећа унутар пословица, чему свакако доприноси природа и структура самих пословица.

1. *Неутралисање лексичких супротстављености изолованих антонимијских парова у склопу пословица.* – С овом појавом се сусрећемо када прави антоними нису директно супротстављени преко својих примарних значења већ преко традиционалних уверења, представа, асоцијација језичке средине. Оцењивање се врши у складу са стандардима које примењују одговарајући језички колективи, односно његови припадници. Ради се о потирању, одвођењу у други план основних значења речи, при чему се неко мање значење издваја као примарно. То значење бива вредновано као позитивно или негативно, добро или зло (субјективно вредновање), одобрава се или не одобрава (објек-

¹ Термине квазиантонимија и неправна антонимија увео је у употребу Л.А. Новиков, познати руски лингвиста и аутор монографије о антонимима. Иначе, у науци се, поред термина квазиантонимија и неправна антонимија, сусрећу и други термини као што су контекстуална и околионална антонимија.

тивно вредновање). Ову појаву можемо врло убедљиво илустровати бројним примерима у пословицама оба језика:

1.1. десно (позитивно) / лево (негативно):

Десно око кога засврби, тај ће се радовати; а ако га засврби *лево* око, плакаће (МВ 176)

Правый глаз чешетса – радоваться, *левый* – плакать (Д 322)

Ако некоме звони *десно* уво, добиће добре вести; а звони ли му *лево* уво, вести ће бити неповољне (МВ 175)

В *правом* ухе звенит – к добрым вестям, в *левом* – к худым (Д 935)

Кад неког засврби *десна* обрва – добро је, а *лева* – слути на зло

Правая бровь свербит – хвалят, *левая* – бранят (Д 936)

Некада је, међутим, лева страна позитивно конотирана, а десна – негативно:

Десни длан кога засврби, тај ће некоме давати новце. *Леви* длан кога засврби тај ће новце примати (МВ 176)

Правая ягодица чешетса – к болезни и печали, *левая* – к корысти (Д 323)

До неутралисања основних значења појмова *десно* и *лево* долазило је и због очигледног повезивања десне стране с мушким полом (позитивно вредновање), а леве стране са женским полом (негативно вредновање):

Ако се детету чмичак појави на *десном* оку, његова ће мајка родити дечака, ако на *левом* – девојчицу (НТ 104)

Правая бровь чешетса – кланяться мужчине, *левая* – женщине (Д 935)

1.2. бело (позитивно) / црно (негативно):

Бело му лице, ал му је *црно* срце (ЂС 34)

Рубашка *беленька* да душа *черненька* (Д 474)

Саво, Саво! себе не *забијели*, а мене *зацрни* (В 4691)

Белое – венчальное, *чёрное* – печальное (Д 474)

Бијеле новце ваља остављати за *црне* дане (В 176)

Белая деньга про *чёрный* день. Залил за шкурку сала (запасся) (Д 492)

Понекад долази до изједначавања наизглед сасвим супротних појава. То ствара ефекат релативности, контрадикторности:

Ако је и *црна* крава, *бијело* млијеко даје (В 33)

Чёрная корова даёт *белое* молочко (Д 474)

Ни враг *црн* ни мати му *бијела* (В 3603)

Чёрная собака, *белая* собака, а всё один пёс – (Д 854)

1.3. слатко (позитивно) / горко (негативно):

Слатко је папати, ал' је *грко* плаћати (В 4994)

Горького проклянут, а *сладкого* проглотят (Д 128)

Што је *грко*, није *слатко* (В 6264)

У *горькой* беды нет *сладкой* еды (Д 141)

1.4. споља (позитивно) / изнутра (негативно):

С поља гладац а *изнутра* јадац (В 5051)

Видом пышный, *нутром* никудышный (Ж² 134)

Стоља калај а *унутра* белај
Снаружи рогата, *изнутри* комола (углы в избе) (Д 596)

1.5. спреда, испред (позитивно) / позади, иза (негативно):

Сприједа гладац а *острага* јадац (В 431)
Спереди блажен муж, а *сзади* – вскую шаташася (Д 696); *Спереди* пирог, а *сзади* животиња (скотина) (Д 696)
Спереди бы любил, а *сзади* бы убил (Д 662); *Спереди* лижет, а *сзади* царапаєт (Д 662)

1.6. пун (позитивно) / празан (негативно):

Празна је торба тежа од *пуне* (В 4437)
 Встреча бабы с *пустыми* ведрами – к неудаче, с *полными* – к удаче (Д 78)

1.7. дуг (позитивно) / кратак (негативно):

У жене је *дуга* коса а *кратка* памет (В 369)
 Волос *долог* (у бабы) *ум* короток (Д 316)

1.8. високо (позитивно) / ниско (негативно):

Високо полијеће, ал' *ниско* пада (В 38)
Высоко летаєшь, да *низко* садишься (Д 733)

2. Супротстваљање изолованих антонимијских парова на бази реализације њихових секундарних значења у склопу пословица. Поновићемо да је за праве антониме карактеристично супротстављање примарних семантичких реализација. Овде то није случај. На пример:

Бољи је и *мршав* мир него *дебео* процес (В 430)
Худой мир лучше *доброй* драки (Д 264)

У српској пословици придеви *мршав* и *дебео* нису употребљени у својим основним значењима „*који је мале дебљине, малог попречног пресека, танак*”, односно „*који се јавља у великом обилном слоју, задебљао, пун*”, већ у секундарним значењима „*мали, недовољне јачине, слаб*”, односно „*велики, тежак*”. С друге стране, у руској пословици до изражаја долази секундарна реализација придева *худой* „то же что *плохой*, т. е. лишённыи положительных качеств”, док се примарна реализација придева *худой* „тощии, неупитанныи” поклапа с примарном реализацијом придева *мршав*.

Види онај који *ведри* и *облачи* (В 546)
 Бог *вымочит*, бог и *высушит* (Д 918)

Глаголи *ведрити* – *облачити*, односно *вымочить* – *высушить*, чија се примарна семантичка реализација огледа у испољавању временских прилика, у контексту наведених пословица попримају мање важно, секундарно значење које постаје примарно. Сусрећемо се, наиме, с реализацијом секундарног значења „*бити свемоћан, имати велику моћ, власт, господарити*”.

Нит' *смрди*, нит' *мирише*
 Ни *рыба*, ни *мясо* – ни *кафтан*, ни *ряса* (Д 473)

Центар српске пословице чине глаголи *смрде*ти и *мирисати* који имају примарно значење „одавања, испуштања, ширења мириса око себе”. Глагол *мирисати* подразумева обично пријатан мирис, док се у случају глагола *смрде*ти ради о непријатном мирису, смраду, заударању. Ипак, у контексту дате пословице, глаголи *смрде*ти и *мирисати* су употребљени у секундарном значењу, то јест упућују на особу за коју се не зна каква је. Исто секундарно значење унутар руске пословице преноси се путем контекстуалних опозиција *рыба (риба)* и *мясо (месо)*, односно *кафтан (кафтан, дуги капут, огртач)* и *ряса (свештеничка мантија)*.

Он тебя *обует* и *разуе*т (Д 163); Он тебя *напои*т и *вытрезви*т (Д 163)
Жедна преко воде превести (В 1276)

Центар руских пословица чине глаголски антоними *напои*ть – *вытрезви*ть и *обу*ть – *разу*ть који нису употребљени у свом примарном значењу типа „обувати се / изувати се”, односно „напити некога / отрезнити некога”, већ у секундарном значењу „преварити некога”. Мишљења смо да је то квазитонимија. С друге стране, у српској пословици сусрећемо се с устаљеним изразом, односно фразеолошком конструкцијом с инфинитивом као централним делом глаголске синтагме. Лексеме у српској пословици такође имају збирно значење типа „преварити некога”. То их семантички чини једнаким с руским пословицама.

3. Стилски и временски разнородне лексеме. Квазиантонимија је овде резултат стилско-употребне маркираности појединих лексема. Неке од лексема, курзивом истакнуте, застареле су, готово да се не користе или се ретко употребљавају. Друге су фреквентне, али су одлика некњижевног народног изражавања, провинцијализми су, дијалекатске су природе. Поједине лексеме су одлика високог поетског стила.

3.1. Стилско-употребна маркираност лексема у оба језика:

Ако *п*равда не помаже, *к*ривда (заст., песн.) не ће помоћи (В 87)
Правда живѐт у бога. *П*равда у бога, а *к*ривда (устар., народ.-поэт.) на земле (Д 203)
Боље је не *п*очети него не *д*очети (заст.) (В 375)
Ему пришло – ни *п*очать (разг.), ни *к*ончатъ (Д 148)

3.2. Стилско-употребна маркираност лексема у језику српских пословица / стилско-употребна неутралност лексема у језику руских пословица:

Ко се *ф*ајди (разг.) нада онај ваља и *ш*тету да трпи (В 2601)
*В*ыигрыш с *п*роигрышем на одних санях ездят (Д 825)
Женити се млад *р*ано је, а стар *д*оцне (заст.) је (В 1288)
Молодому женитися *р*ано, а старому *п*оздно (Д 362)
Иза сваког *д*ажда (арх.) *с*унце грије (В 107)
После *г*розы *в*ѐдро, после горя радость (С 260)

3.3. *Стилско-употребна маркираност лексема у језику руских пословица / стилско-употребна неутралност лексема у језику српских пословица:*

Мало *мудрости*, много *дурости* (разг.). Ум разбежался по дуростям (Д 457)

Тешко је *мудрому* међу *будалама* бесједити (В 5531)

И *жит* не скучно, а *помирати* (разг.) не тошно (Д 101)

Ради као да ћеш сто година *живљети*, али моли се Богу као да ћеш сјутра *умријети* (В 300)

Седни (разг., устар.) жив, а *завтра* – жил (Д 286)

Данас јесмо, а *сјутра* нијесмо (В 57)

Све у свему, бројни су примери стилски маркираних речи у оба језика. Навешћемо неке примере стилске квазиантонимије у језику српских пословица: **Боже** дај што **бестија** (лат.) мисли (В 300); **Враг** (рлг., празн.) би и главу скинуо, али **Бог** ни длаке не да (В 629); Тако ми **Бог** душу од **нечастивога** (рлг., празн.) сачувао! (В 5218); Иза свакога **дажда** (арх.) **сунце** грије (Дод. 73, Вук); Ако нијесам **Гаван** (арх.), нијесам ни **сиромаш** (В 85).

У руским пословицама примери за овај тип квазиантонимије су такође бројни: Нога ноге **друг**, а рука руке **ворог** (стар., висок.) (Д 315); **Мир** стои до **рати** (устар., висок.), а **рат** (устар., висок.) до **мира** (Д 258); **Лихо** (нар.) помнится, а **добро** на век забудется (Д 107); Либо **смерть**, либо **живот** (устар., прост.) (Д 270); Каково **житьё** (разг.), такова и **смерть** (Д 288); Что у **читого** (устар., прост.) на уме, то у **пьяного** на языке (Д 794); Лучше с **добрым** потерять, чем с **благим** (церк., стар.) найти (Д 576); **Ныне** (устар., висок.) Тита – много пито, **завтра** Карпа – нет ни капли (Д 117); Не скажу я ни добра ни худа. Ни **похулить** (устар.), ни **похвалить** (Д 474).

4. *Контекстуално супротстављање најразличитијих лексема.* У овом делу рада покушаћемо да прикажемо најфреквентније моделе неправих антонима с којима се сусрећемо у српским и руским пословицама. С тим у вези, Рајна Марковић истиче како „велики број народних пословица своју мисаону и стилску упечатљивост постиже супротстављањем двеју појава, двају појмова” (Марковић 1994: 216). За разлику од правих антонима који се одликују семантичком, грама-тичком, стилском, функционалном припадношћу, неправи антоними већину ових критеријума не поседују. Покушаћемо стога да дамо преглед најфреквентнијих модела неправих антонима у пословицама оба језика послуживши се моделима Рајне Марковић (Марковић 1994: 209–218), тј. Рајне Драгићевић.

4.1. *О људима.* У пословицама постоји претежно подела на добре и лоше људе, моралне и неморалне, храбре и кукавице, људе на врху и људе на дну друштвене лествице, људе од угледа и поштовања и људе без угледа и поштовања. Потребно је нагласити да је супротстављеност овде резултат разних конотативно-прагматичких околности, односно традиционалних уверења, представа, асоцијација једне језичке средине о одређеним појавама, појмовима. Основна значења нису супротстављена и зато овај и наредне моделе неправих

антонима сврставамо у квазиантонимију. Дати модел неправне антонимије можемо илустровати следећим примерима:

а) *добар човек / лош човек*:

Зна се *злато* и у *Ћубрету* (В 1522)

Золото и в *болоте* светитя (С 59); *Золото* и в *грязи* блестит (Р 106)

Рђа се за *злато* не прима (В 4652)

Золото как ни *черни*, чёрным не будет (С 59)

Тако ми се не ископала три семјена: *људско*, *скотско* и земаљско! (В 5330)

Скотина чешетя бок о бок, а *люди* врознь (Д 773)

б) *човек од угледа, храбар, поштен / човек без угледа, кукавица, лажов, лопов* и сл.:

Ако је и *го*, али је *соко* (В 28)

Сморчком гљадит, а *богатырём* кашу оплетает (Д 966)

Данас *везир* сјутра *резил* (В 839)

Сегодня *полковник*, завтра *покойник* (Д 67)

Из *кабанице* у *црљену чоху* (Д)

Из *грязи*, да посажен в *князи* (Д 720)

в) *пријатељ / непријатељ*:

У стара *крвника* нема нова *пријатеља* (В 5930); У старом *душманину* нема новог *пријатеља* (Д 5932)

Больше *друзей* – больше и *врагов*. Бойся *друга*, как *врага* (Д 774)

Пјешак на *коњика* увјек мрзи (В 4247)

Пеший конному не товарищ (Ж² 166)

г) *сународник / странац*:

Волиј сам *брата* за крвника но *туђина* за господара (имати) (В 610)

Что мне до *чужих*? Да пропадай хоть и *свои*! (Д 612)

4.2. О родбинским односима. Рајна Марковић у вези с лексемама које означавају родбинске односе наводи следеће: „Они (неправи антоними типа *отац – мајка, син – кћерка, стриц – стрина*) се супротстављају један другом, али нису упућени један на други, већ су и један и други упућени на трећи појам. Отац и мајка се саодносе са дететом, син и кћерка са родитељима” (Марковић 1994: 217). С друге стране, Л.А. Новиков, истакнути руски лингвиста, опозиције типа *отец / сын, дочь* (т. е. *дети*) сврстава у прагматичку супротност. Новиков наводи да овакав однос, посматрано са семантичког аспекта, није карактеристичан за антонимијске односе: „*Противоположность выражается здесь не непосредственно семантически, а опосредственно – прагматически, путём частого образного противопоставления, к которому прибегают говорящие на русском языке с целью использовать особые коннотативные свойства слов*” (Новиков 1973: 156). Илустроваћемо овај модел неправних антонима следећим примерима:

По *оцу син*, а по *матери кћи* познаје се (В 4356)

Какова хага, таков и тын, каков *отец*, таков и *сын* (Ж² 159); По *матери дочка* (Д 722)

Жени *сина* отклен знаш, а удај *шћер* куд можеш (В 1287)
Сын – домашний гость, а *дочь* в люди пойдёт (Д 383)
 Док *дијете* не заплаче, *мати* га се не сјећа (В 999)
Дитя не заплачет – *мать* не знает (Д 417)
 Ако смо ми *браћа*, нијесу кесе *сестре* (В 105)
Сёстры при *братьях* не вотчинницы (*стар.*) (Д 171)
 Некоме *мајка*, а некоме *маћеха* (В 3415)
 Иному служба *мать*, иному *мачеха* (Д 250)

4.3. *О деловима тела.* Сложићемо се с мишљењем Рајне Марковић да супротстављање лексема које означавају делове тела у пословицама има два модела (Марковић 1994: 218). Наши примери показују присуство идентичних модела како у српским тако и у руским пословицама:

а) Први модел је *цело тело / део тела*:

Бодљивом *корову* није Бог дао *рогове* (В 22)
 Бодливой *корове* бог *рог* не даёт (Д 838)
 Свака *лисица* свој *реп* хвали (Д)
 Всякая *лиса* свой *хвост* хвалит (*бережёт*) (Д 608)
 Даровноме *коњу зуби* се не гледају (В 874)
 Даровоме *коню* в *зубы* не смотрят (Д 579)

б) Други модел је *један део тела / други део тела*:

Ко нема памети, има ноге (В 2480); Ко нема у *глави* има у *ногама*
 За худой (глупой) *головой* и *ногам* не покой (упокой) (Д 444)
Прст му само пружи, ухватиће те за цијелу *шаку* (В 4547)
 Дай воли на *палец* – всю *руку* откусят (Д 215); Дай с *ноготок*, запросит с *локоток* (Д 675)
 Ко *рукама* мед мијеша, *прсте* олиже (В 2544)
 У кого в *руках*, у того и в *устах* (Д 175)
 Подај *рукама* па тражи *ногама* (В 4284)
 Отдашь деньги *руками*, а ходишь за ними *ногами* (Д 539)
 Боље је поклизнути *ногом* него *језиком* (В 381)
 Лучше *ногою* запнуться, чем *языком* (Ж² 295)
 Што ми је на *срцу* то и на *језику* (В 6311)
 Что на *уме*, то и на *языке* (Д 413)
Очима више ваља вјеровати него *ушима* (В 4165)
 Не верь *ушам*, верь *очам* (Д 316)
 Не могу ми *уши* извише *главе* бити (Д)
 Выше *лба уши* не растут (Ж² 243)

4.4. *О животињама, птицама, инсектима.* Супротстављање ових лексема у склопу пословица одвија се на више начина:

а) на основу *полних разлика*:

Ја дерем *јарца* а он *козу* (В 1764)
Коза в дворе, так *козёл* через тын глядит (Д 748)
 Отелила *крава вола* / Да вози у јарму кола (В 4136)
Корова телится, а *бык* ревет (Д 462)
 Свака је *кока* на свом сједалу *пијетао* (В 4776)
Курица гогочет, а *петух* молчит (Д 331)

Разлика у полу, ипак, није довољна за образовање антонимијских односа. Поред тога што лексеме *коза, овца, крава, кокошка* / *коза, овца, корова, курица* означавају женске припаднике врсте, они су у исто време називи и за саму врсту. С друге стране, лексеме *јарац, ован, бик, петао* / *козёл, баран, бык, петух* су само називи за мужјаке, али не и врсту. По нашем мишљењу, основни разлог квазиантонимије лежи у семантичкој асиметрији, односно у већем семантичком богатству лексема *коза, овца, крава, кокошка* / *коза, овца, корова, курица* у односу на лексеме *јарац, ован, бик, петао* / *козёл, баран, бык, петух*.

б) на основу веровања да постоји *снажан антагонизам између појединих врста*:

Вук и лисица не могу се навиђети (В 44)

Не сподручно *волку с лисой* промышлять (от сказки) (Д 663)

Пазе се као *мачка* и *псето* (В 4186)

Лады, что у *кошки с собакой* (Д 263)

Ђе није *мачке* ту *миши* коло воде (В 1219)

Без *кота мышам* масленица (Д 581); Коли нет *кота* в дому, играют *миши* по столу (М 54)

в) на основу чињенице да *се једне животиње хране другим животињама*:

И бројене *овце курјак* једе (В 1538)

Крадѐт *волк* и считанную *овцу* (Д 639)

Коза не прска докле не види *вука* (В 2283)

Коза с волком тягалась, да один хвост да грива остались (Д 831)

Мачки је до игре а *мишу* до плача (В 2986)

Кошке игрушки, а *мышке* слѐзки (Д 870)

г) на основу *величине, храбрости, лепоте, јунаштва, кукавичлука*:

Од *мухе* праве *елефанта* (В 3990)

Орѐл мух не ловит. Не гоняется *слон* за *мышью* (Д 633)

Из *врање* што испане, тешко *соко* постане (В 1597)

Не пугай *сокола вороной* (Д 225)

Кад је *сова* излегла *сокола*?

Из *совы сокол* не будет (М 84)

Боље је *кукавицу* у руци но *сокола* у планини (имати) (В 368)

Синица в руках лучше *соловья* в лесу (Д 651)

Боље је данас печена *шева* него сутра *ћурка* (В 408)

Не сули *журавля* в небе, а дай *синицу* в руки! (Д 651)

4.5. *О оноземалском и овоземалском*. Овакве супротстављености су, пре свега, плод народних веровања, представа, асоцијација. Симбол оноземалског је бог, а овоземалског – човек. Примери су следећи:

Чоек налаже, а *Бог* располаже (В 391)

Человек предпалагает, а *бог* располагает (*перевод*) (Д 36)

Бог на небу а *цар* на земљи (В 269)

Бог на небе, *царь* на земле (Д 243)

Богу Божије, а цару царево (ваља давати) (В 293)
Богово богу, а кесарево кесарю. Божье богу, а царево царю (Д 243)

У пословицама је честа супротстављеност на релацији *бог, господ* – *ђаво / бог, господь – чѐрт, дђавол*. *Бог* је симбол добра, а *ђаво* симбол зла. Навешћемо следеће примере:

Тако ми *Бог* душу од *нечастивога* сачувао! (В 5218)
Бог даёт путь, а *дђавол* крюк. *Бог* путь, а *чѐрт* крюк (Д 44)
Бог је шалу оставио, а *ђаво* цркву (В 268)
Господь умудряет слепца, а *дђавол* искушает чернеца (Д 44)
 Добар је *Бог* (али су и *ђаволи* јаки)! (В 946)
 Где *господь* пшеницу сеет, там *чѐрт* – плевелы (Д 123)
Боже дај што *бестија* мисли (В 300)
Бог дал, а с *чертом* потягаемся (Д 45)

Лексеме *анђео, светац, крст, поп / ангел, святой, ладан, поп* симбол су добра, док су лексеме *зао дух, враг, сотона / бес, сатана* оличење зла. Навешћемо следеће примере са којима смо се сусрели у пословицама оба језика:

Тако ми *враг анђелу* душу не отео! (В 5324)
Ангел помогает, а *бес* подстрекает (Д 44)
 О *Богу* луд, а о *ђаволу* мудар (В 3899)
 От *бога* отказаться – к *сатане* пристать (Д 44); Сатана и *святых* искушает (Д 44)
 Сит *оченаш ђаволу* очи вади (В 4942)
 Хвалится *чѐрт* всем светом овладеть, а *бог* ему не дал воли и над свиньей (Д 44)
 Куд гођ се *ђаволи* гоне, до *попа* се догоне (Т 81, Вук)
Поп своё, а *чѐрт* своё (Д 44); *Поп* с кадилом, а *чѐрт* с рогатиной (Д 44)
 Бјежи као *ђаво* од *крста* (В 213)
 Бойтся его, как *чѐрт ладана* (Д 272)

4.6. О прагматичким антонимима. Супротстављеност ових лексема је, пре свега, резултат посебних конотативно-прагматичких околности. Дате лексеме су супротстављене преко традиционалних представа, уверења припадника језичког колектива. То доприноси да нека мање важна, периферна значења избијају у први план, супротстављају се и тако прерастају у симболе². Ј.А. Новиков о прагматичким антонимима каже следеће: „*Исследование предложений, содержащих такие слова, показывает, что последним свойственно отношение экспрессивного контраста, „поддерживаемого” другими средствами контекста*” (Новиков 1973: 154). Прагматичке антониме можемо представити следећим примерима:

Земља тврда а *небо* високо (В 1458)
 Два быка бодутся, вместе не сойдутся – *небо* и *земля* (Д 947)

² Рајна Марковић наводи да симболичка вредност прагматичких антонима на мора бити увек једносмерна, односно може се раслојавати. Своје тврђење илуструје квазиантонимима *небо-земља* који подразумевају више супротности типа: *горе-доле, недодирљиво-додирљиво, непознато-познато, ретко-густо, светло-тамно, станиште бога-станиште људи*, итд. Видети у: Марковић, Р., О неправим антонимима на материјалу Вукових пословица, „Јужнословенски филолог”, I, Београд 1994.

Кад ме *сунце* грије за *месец* и не марим (В 1941)
 Взойдѣт красно *солнце* – прощай светел *месяц* (Д 469)
 Тешко *месу* без *меса* (В 5554)
 Рада б *душа* посту, так *тело* бунтует (Д 808)
 Силом баба у *рај* (В 4913); Хатарџија ће највише у *наклу* бити (В 6003)
 Смрти бојатся, в *рай* просятся, а в *ад* лезут (Д 461)
Ватра и *вода* добре су слуге, али зли господари (В 510)
Огню не верь и *воде* не верь. *Огонь* да *вода* – супостаты (Д 923)
 Од *речена* до *створена* ка' од листа до корена (В 4012)
 От *слова* до *дела* целая верста (Ж² 223)

Свагђе је добро, ал' *код куће* најбоље (В 4733)
В гостях хорошо, а *дома* лучше (Д 589)

5. ЗАКЉУЧАК. – Из свега претходно наведеног следи да речи, супротстављене по значењу, могу градити антонимијски или квазиантонимијски однос. Праву антонимију обично дефинишемо као максималну функционално-семантичку, граматичку и стилску супротстављеност примарних семантичких реализација. Све супротно од тога, односно изостанак семантичке симетрије, супротстављање периферних значења, стилска, временска и граматичка неподударност, јесте квазиантонимија.

Рад представља покушај систематизације односа карактеристичних за квазиантонимију. У раду настојимо да разграничимо праву од неправу антонимије. Мишљења смо да пословице у оба језика богато илуструју како праву антонимију тако и квазиантонимију.

ЛИТЕРАТУРА

- Грицкат 1961–1962:** Ирена Грицкат, О антонимији, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, IV–V, Нови Сад, 87–90.
- Драгићевић 2010:** Рајна Драгићевић, *Лексикологија српског језика*, Београд: Завод за уџбенике.
- Иванова 1982:** Вера Андреевна Иванова, *Антонимия в системе языка*, Кишинев: Штиинца.
- Кузнецова 1989:** Эра Васильевна Кузнецова, *Лексикология русского языка*, издание второе, исправленное и дополненное, Москва: „Высшая школа”.
- Јовановић 2006:** Јелена Јовановић, *Синтакса и стилистика српских народних пословица I и II*, Београд: Јасен.
- Марковић 1994:** Рајна Марковић, О неправим антонимима на материјалу Вукових пословица, *Јужнословенски филолог* L, 209–229.

Маројевић 2016: Радмило Мароевич, *Русская грамматика: сопоставительная грамматика русского и сербского языков с историческими комментариями. Т. I, Типология, фонология, морфология имени; Т. II, Морфология глагола, синтаксис, теория перевода*, Бања Лука: Паневропски универзитет Аперсион.

Новиков 1973: Лев Алексеевич Новиков, *Антонимия в русском языке (семантический анализ противоположности в лексике)*, Москва: Издательство Московского университета.

Извори

Д: *Пословицы русского народа* Владимира Даля, Сборник, Государственное издательство художественной литературы, Москва 1957.

В: *Српске народне пословице* Вука Стефановића Караџића, приредио Мирослав Пантић, „Просвета”, Београд 1987.

ВМ: *Народни обичаји, веровања и пословице код Срба*, Вуковић Т., Милан, Београд 1985.

Ж: *Русские народные пословицы и поговорки*, Жигулёв, Александр Макарович, Москва: Московский рабочий, 1965.

ЖГ 1987: *Српскохрватско-руски паремолошки речник*, Јелизавета Жерардовна-Гильотен, предговор Радмило Маројевић, „Славистички зборник”, књига II, Београд 1987.

СЂ 2006: *Српске народне изреке I и II*, Стојичић, Ђоко, „Компанија Новости АД”, Београд 2006.

Речници

РАРЈ 1984: *Словарь антонимов русского языка*, Львов, Михаил Ростиславович, под редакцией Л. А. Новикова, издание 2-е, Москва: Русский язык.

РЖВЈ 1995: *Толковый словарь живого великорусского языка в четырёх томах*, Даль, Владимир Иванович, Москва: Государственное издательство иностранных и национальных словарей.

РЈАЗУ 1880: *Рјечник хрватскога или српскога језика Југословенске академије знаности и умјетности*, Загреб: ЈАЗУ.

РМС 2007: *Речник српског језика*, Нови Сад: Матица српска.

РРЈ 1981: *Словарь русского языка в четырёх томах*, Издательство Академии наук СССР, Москва: Русский язык.

СРЈ 1966: *Српски рјечник истолкован њемачким и латинским ријечма*, у Бечу 1818. – преизд. у: Сабрана дела Вука Ст. Караџића, књ. 2., приредио П. Ивић, Београд: „Просвета”.

О ЛОЖНОЙ АНТОНИМИИ НА МАТЕРИАЛЕ СЕРБСКИХ И РУССКИХ ПОСЛОВИЦ

Резюме

Центральным при определении лексической антонимии является понятие противоположности. Как правило, лексическая антонимия воспринимается как противопоставленность первичной семантической реализации, имеющей точку опоры на уровне парадигмы и не зависящей от какого-либо контекста. Следовательно, антонимию можно определить как функционально-семантическое противопоставление двух (или более) слов, обычно отличающееся полной симметрией и максимальной противопоставленностью. В отсутствии вышеупомянутого, мы сталкиваемся с явлением, известным в науке о языке как квазиантонимия, то есть ложная антонимия. Проблема антонимии в данной работе рассматривается на материале сербских и русских народных пословиц. Особое внимание посвящается использованию лексических антонимов в пословицах, когда из-за структуры пословицы происходит удаление первичных лексических характеристик изолированных оппозиций среди антонимов. Предметом исследования являются и так называемые антонимы, довольно часто встречающиеся в пословицах и принадлежащие антонимии в более широком смысле по коннотативно-прагматическим соображениям. В квазиантонимы также включаем различные оппозиции, асимметричные по семантическим, стилистическим, временным и другим признакам. Определённые усилия будут направлены на то, чтобы показать, как контекст пословиц может привести в противоположные отношения самые различные слова, фразы, отдельные части предложений, словосочетания, предложения, не создающие либо отдельно, либо в каких-то других контекстах, отношения, характеризующие понятие лексической антонимии. Настоящая работа представляет собой попытку систематизировать отношения в плане квазиантонимии, выделить модели ложной антонимии и показать значительное присутствие явлений такого рода в сербских и русских народных пословицах.

Ключевые слова: антонимия, антонимы, квазиантонимия, квазиантонимы, настоящая антонимия, ложная антонимия, противоположность, противопоставленность, пословицы.

Саша Васић